

Un projecte ambiciós: l'Atles Ornitològic de les Illes Balears

per Cosme Aguiló i Antoni Mestre

Tot va començar de manera un tant informal pels inicis de l'any 1989. Havíem observat que moltes denominacions d'ocells que apareixien als llibres d'ornitologia no eren sorgides del fons popular, sinó que havien estat creades pels mateixos autors dels textos per satisfer la necessitat de no limitar les publicacions a les denominacions llatines, massa àrides per al gran públic. És molt evident que noms com *cegall bord de cames roges* (creat ara com a exemple) o *gavina d'Audouin* no podien tenir res de popular, i ho deim sense ànim de menystenir les guies que en fan ús, ja que el problema d'haver de

batejar espècies que secularment havien passat inadvertides com a tals, segurament només el coneix qui s'hi ha encarat de prop.

Allò que vàrem proposar-nos aleshores fou l'escombratge a fons d'una àrea reduïda, per tal de verificar una cosa que intuïem. Teníem la ferma convicció que ens trobàvem davant un camp que no havia estat explorat tal com es mereixia i que podia proporcionar moltes sorpreses, tant en el sentit d'oferir noves unitats lèxiques no recollides fins ara, com en el de trobar nomenclatures no sorgides del món científic per a espècies que encara no en tenien. I començarem la

tasca amb una limitació d'espai que aglutinava les cinc entitats de població de l'antic terme de Santanyí, al cornaló sud de l'illa de Mallorca. Entrevistàrem desset persones. La mostra era més o menys proporcional al nombre d'habitants de cada lloc. El resultat fou encoratjador: 204 entrades lèxiques per designar 119 espècies d'ocells, de les quals 90 no eren presents al Diccionari Català-Valencià-Balear, almenys com a noms d'aus.

Amb les dades obtingudes enllestírem un treball, però a l'hora de publicar-lo consideràrem que era massa limitat geogràficament i el projecte va quedar

A la dreta, *Otus cops* o *olivassa* en la forma eivissenca;
a baix, *Petronia petronia*
o *teulat lliri*.

Imatge superior: la majoria dels informants barreja els trets identificatius de *Tyto alba* i *Otus scops* i la dificultat de repartir els tres noms de mussol, olivassa i òbila. A continuació, *Parus caeruleus* o ferreret, i *Fringilla coelebs*, del qual poquíssima gent sap noms.

adormit. Passaren cinc anys i, en reconsiderar de bell nou la qüestió, no poguérem resistir la temptació de seguir descobrint els camins que perfilaven els trets lingüístics tot just insinuats per brevíssimes isoglosses. Així és que els darrers dos anys ens hem engrescat de valent amb una ampliació de l'espai que abasta les quatre illes majors, amb tots els nuclis històrics de població (més de cent localitats).

Hem fet feina bàsicament a Mallorca per motius de residència i aprofitarem un viatge a Menorca per fer-hi dos sondeigs. A Eivissa férem quatre dies de feina durant el mes de gener de 1998. Hi entrevistarem un total de vint persones amb quinze enquestes repartides per l'illa de la manera següent: Sant Miquel, 1; Sant Carles, 4; Santa Gertrudis, 2; Santa Eulària, 1; Sant Antoni, 2; Sant Josep, 2; Sant Jordi, 2; es Cubells, 4; Sant Francesc, 1. A Portmany aprofitarem l'avinentsa de trobar una persona de la Mola de Formentera per fer una enquesta que no fou completa per manca de temps de l'entrevistat. Volem agrair la col·laboració de Felip Cirer i d'Antoni Guasch que ens serviren d'enllaços a l'hora de contactar amb els informadors de les respectives contrades.

Eivissa ens ha seduït una vegada més amb la força del seu extraordinari parlar i ens ha sorprès alhora en deixar-nos observar fets

De dalt a baix, un tret fonètic eivissenc que no es troba a Mallorca pot reaparèixer a Menorca. És el cas de *peput* (a Mallorca *puput*), que es retroba a Maó. La poca varietat lèxica per a la *Muscipapa striata*, dita *Papamosca*, *mosquera*, etc., contrasta amb l'espectacular diversificació mallorquina.

lingüístics que encara ens resulten difícils d'explicar, com és ara el fet de no haver trobat denominacions per a algunes espècies que hi són tan presents com a Mallorca, on són ben conegudes popularment. En contrapartida es dona el fet invers: l'espècie *Morus bassanus*, poc coneguda a Mallorca, té almenys quatre noms d'ús corrent a les Pitiüses, alguns dels quals, com *boix* o *càgano*, han accentuat el nostre interès. Podem avançar altres observacions interessants: sobta la poca varietat lèxica per a la *Muscicapa striata*, dita *papamosca*, *mosquereta*, etc., que contrasta amb l'espectacular diversificació mallorquina, per motius encara per aclarir. Tenim el cas invers en l'ocell *Eritacus rubecula*, a Mallorca *rupit* i a les Pitiüses *gavatx roig*, *pardal de fred*, *pitet vermell*, *fredolec*, etc.

L'aflorament d'isoglosses per a determinades espècies de vegades s'explica per la proximitat continental, que fa que ocells que són rars a les Balears en sentit estrictament a les Pitiüses tenen més representació. Citem el cas de l'espècie *Petronia petronia*, o *teulat lliri*, a més d'altres noms (a Mallorca només n'hem recollit denominació a dues poblacions del sud-est).

La microinsularitat pitiüsa fa que diverses espècies no hi siguin gaire abundoses i, en conseqüència, no siguin tan conegudes com a les illes majors. Els casos

de *Fringilla coelebs* i *Miliaria calandra*, per als quals poquíssima gent sap noms, podrien ser els exemples idonis.

Fets d'origen cultural poden explicar confusions d'espècies. Eivissa secularment ha girat l'esquena, per desconfiança, als representants de l'ordre *Strigiformes*. La majoria d'informants barreja els trets identificatius de *Tyto alba* i *Otus scops*, la qual cosa arribà a desesperar els enquestadors, en observar la dificultat de repartir els tres noms de *mussol*, *olivassa* i *òbila* (amb variants) per a tan sols dues espècies (encara que la gent pensi que són tres). Remarquem que les dues darreres unitats poden no referir-se al mateix ocell. Pel fet que a la nostra illa ambdues espècies no ofereixen cap dificultat d'identificació i tenen, gairebé per tot el territori, les mateixes denominacions, no havíem previst aquest problema. Per això ens proposam d'incorporar audicions dels cants en les següents sessions de treball.

Hi ha espècies que ens mostren una bipartició lèxica del territori eivissenc: *terrol-la* al nord i *terrol-la capelluda* al sud per a *Galerida theklae*, o, de la mateixa manera, *teulat formatger* i *picaformatges* (amb variants) per a *Parus major*.

Com en altres aspectes de la llengua, un tret fonètic eivissenc que no es troba a Mallorca pot

reaparèixer a Menorca. És el cas de *peput* (a Mallorca *puput*), que es retroba a Maó.

El nostre recull no està únicament circumscrit als aspectes estrictament lingüístics, ja que, d'una manera secundària, recopilam també materials de cultura popular relacionats amb el món dels ocells. Ens interessen, per exemple, els mimologismes. La gent interpreta el cant de determinades espècies amb seqüències lingüístiques. A Mallorca hom diu que el sebellí quan canta diu *tira-li, tira-li!* o *Felip, Felip!* A Eivissa el mateix animal diu *te l'he vist, te l'he vist!* La guàtlera eivissenca multiplica: *set per vuit, set per vuit!*

Arreplegam dades sobre el pronòstic del temps que fa la gent en observar la presència de determinats ocells. També refranys, frases fetes, locucions, rondalles, creences i cançons. Vegeu aquesta que ens recitaren a Cubells:

Es peput canta amb so sol
i es mussol en sa vetlada:
canta, canta rossinyol.
Déu te do llarga cantada
i si vets ma mare
digues-li que som casada
i si pregunta: amb qui?,
digues-li que amb un diable de iai
que té sa barba gelada
i un dia amb un descuit
li vaig veure sa cara,
abaixant de s'escala
el vaig veure amb un ull cluc
i s'altre que li penjava. ■